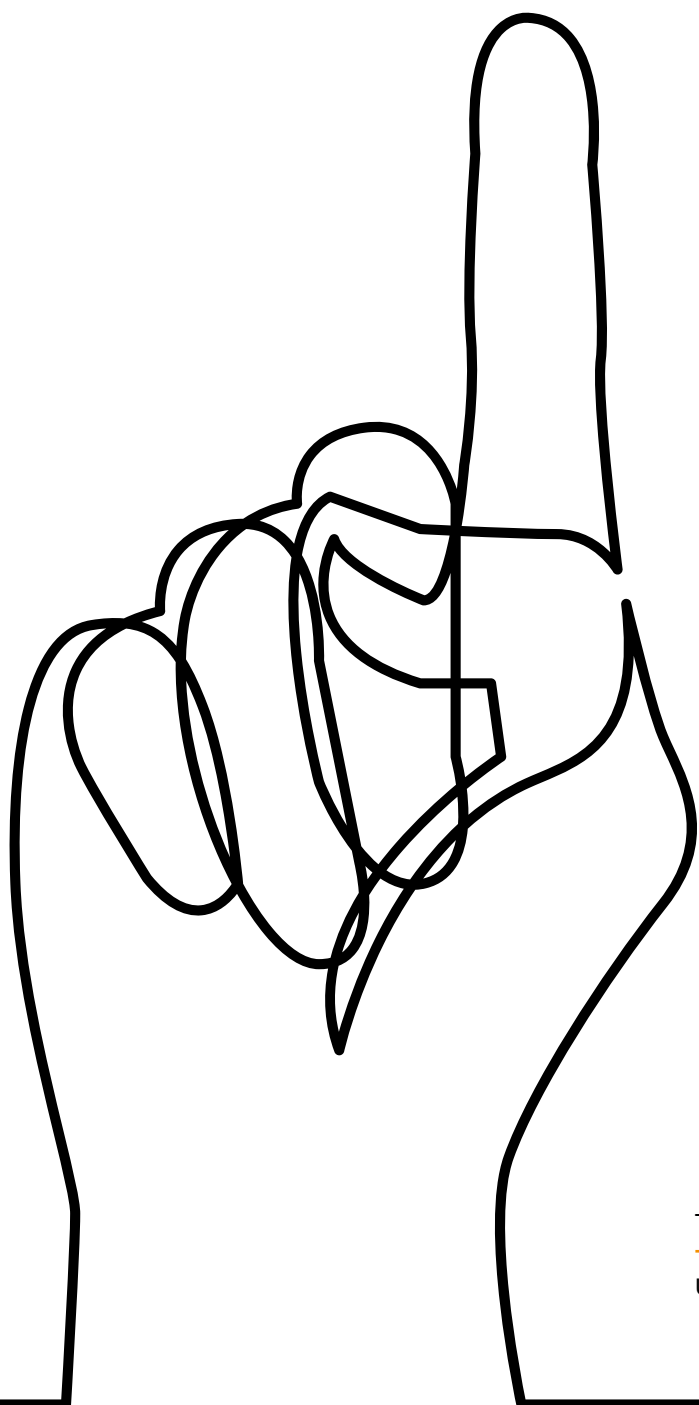

05

FOKUSRAPPORT

Det går uppåt i åldrarna

– Substansdebut bland skolungdomar 1999–2019

Ulf Guttormsson & Martina Zetterqvist

CAN:S FOKUSSERIE

Syftet med serien är att publicera kortare och mer fokuserade analyser relaterade till olika aspekter av droganvändning. Fördjupningarna är i regel baserade på material som samlats in av CAN.

FOKUSRAPPORT 05

Utgivningsår: November 2019, Stockholm

Utgivare: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN

Formgivning: Jimmie Hjærtström, CAN

ISBN: 978-91-7278-306-5

URN:NBN:se:can-2019-11

Det går uppåt i åldrarna

– Substansdebut bland skolungdomar 1999–2019

Ulf Guttormsson & Martina Zetterqvist

Inledning och innehåll

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN, är ett nationellt kompetenscentrum inom ANDT-området. Vårt uppdrag är att sprida kunskap om konsumtions- och skadeutvecklingen av alkohol och andra droger i samhället. Det gör vi genom undersökningar, sammanställningar och forskning, men även via kunskapshöjande insatser. Våra större återkommande nationella undersökningar är Skolelevers drogvanor, Monitormätningarna och Vanor och konsekvenser.

CAN är en del av civilsamhället med omkring 50 medlemsorganisationer. CAN:s styrelse utses av Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd (Forte), Vetenskapsrådet, Folkhälsomyndigheten, Socialstyrelsen och årsmötet. Regeringen utser ordförande och ersättare.

I flera västländer har det noterats att under 2000-talet har inte bara allt färre ungdomar använt olika substanser utan debutåldrarna har även förändrats (Keyes m.fl., 2019; Livingston, 2019). Yngre personer är socialt och medicinskt känsligare för droganvändning (Gruber m.fl., 2012; Silveri, 2012; Monit, 2005) och det finns dessutom kopplingar mellan tidig debut och mera omfattande vanor senare i livet (Pitkänen m.fl., 2005; Dawson m.fl., 2008; McCambridge, 2011). Sammantaget finns det alltså stora vinster för samhälle och individer om substansdebuten senareläggs och därmed blir det intressant att följa hur debutåldern utvecklats för olika substanser.

Syftet med denna rapport är att beskriva hur debutåldern för användning av alkohol, tobak och cannabis har förändrats bland skolungdomar i Sverige under de senaste 20 åren. I rapporten undersöks också samband mellan tidig debut och regelbundet bruk, liksom med olika bakgrundsegenskaper hos eleverna. Redovisningen grundar sig på data från CAN:s årliga undersökningar om skolelevers rapporterade erfarenheter av olika substanser som tobak, alkohol och cannabis.

Hur skolundersökningarna genomförs beskrivs närmare i Skolelevers drogvanor 2018 (Zetterqvist (red) 2018). I det avslutande avsnittet i denna fokusrapport redogörs för hur materialet behandlats specifikt för denna rapport. Tabeller med siffernumrering återfinns i den avslutande tabellbilagan medan tabellerna i texten har bokstavsbenämningar.

Denna fokusrapport har producerats med finansiering från CAN:s basanslag och flera medarbetare på CAN har varit delaktiga i datainsamlingen. Ett särskilt tack riktas till Siri Thor som bidragit med värdefulla kommentarer på rapportens innehåll. Vi vill här passa på att tacka alla elever och skolpersonal som har medverkat i undersökningarna.

Sammanfattning

Under den senaste tjugoårsperioden har det blivit allt ovanligare att skolungdomar använt tobak eller alkohol före 14 års ålder. Cannabisdebut vid denna tidiga ålder har varit sällsynt under hela perioden 1999–2019 och här syns ingen förändring. Sammantaget har andelen elever i årskurs 9 som använt snus, cigaretter, alkohol eller cannabis före 14 års ålder sjunkit från 63 % 1999 till 18 % 2019. Bland den minskande grupp som överhuvudtaget debuterat med tobak eller alkohol har den genomsnittliga debutåldern stigit. Detta gäller såväl för årskurs 9 (sedan 1999) som för gymnasiets år 2 (vilket började mätas år 2005). För cannabis har ökningen av debutåldern varit mindre brant men den är dock statistiskt säkerställd.

År 2019 uppmättes bland gymnasieeleverna (närmare 18 år gamla i genomsnitt) den lägsta genomsnittliga debutåldern hos cigarettörkarna (15,0 år). Därefter följde i stigande ordning att ha druckit alkohol (15,3 år), att ha varit berusad respektive att ha snusat (båda 15,6 år) och sist att ha provat cannabis (16,0 år).

Det framgår vidare att de gymnasieelever som debuterat tidigare med alkohol och tobak (före 16 års ålder) i större utsträckning har använt dessa substanser under de senaste 30 dagarna, jämfört med de som debuterat senare (16 år eller äldre). Tidigare debut är alltså kopplad till en mera regelbunden användning. I synnerhet gällde detta för de som druckit sig berusade. De som berusningsdebuterat tidigare hade i dubbelt så stor utsträckning berusat sig under de senaste 30 dagarna, jämfört med de som berusningsdebuterat senare. För cannabis fanns ett liknande mönster vad gällande regelbunden användning för tidigare respektive senare debut, men detta var inte statistiskt signifikant.

Som avslutning undersöktes sambanden mellan tidigare debut av snus, cigaretter, alkoholberusning och cannabisanvändning i relation till vissa bakgrundsegenskaper hos gymnasieeleverna. Analyserna visade att sannolikheten att debutera tidigare istället för senare med berusningsdrickande och rökning var högre bland elever som bodde i storstäder. Att ha minst en högskoleutbildad vårdnadshavare minskade i sin tur sannolikheten att ha debuterat tidigare med cigarett- eller can-

nabisrökning. Bland snusarna var det dubbelt så stor sannolikhet för tidigare debut bland pojkar jämfört med flickor.

Sammanfattningsvis kan det alltså konstateras att utvecklingen under de senaste 20 åren bland skolungdomarna varit positiv eftersom debutåldern stigit för alkohol och tobak samtidigt som användningen av dessa substanser totalt sett minskat. För cannabis var förändringarna mindre men samtidigt är denna substans relativt ovanlig och debuten sker i desto högre åldrar jämfört med alkohol och tobak. Att substansdebuten senarelagts är gynnsamt, inte minst ur ett skadehänseende.

Utvecklingen med allt färre elever som substansdebuterat före 14 års ålder har emellertid avstannat sedan 2017. Kommande års resultat blir med andra ord intressanta att följa; är detta bara en tillfällig plåtå eller kanske starten på en uppåtående trend?

Resultat

I Folkhälsomyndighetens indikatoruppföljning bevakas hur debutåldern utvecklas för att ha druckit respektive berusat sig med alkohol samt att ha använt tobak (cigaretter eller snus). Detta görs genom att följa andelen elever i årskurs 9 som enligt CAN:s skolundersökning har gjort något av detta före 14 års ålder. Skolundersökningen innehåller utöver dessa substanser även debutfrågor gällande cannabis och sniffning/boffning. Sniffning har inte medtagits i denna rapport då beteenet inte följs i ANDT-strategin, samtidigt som frågans jämförbarhet är över tid dessutom är bruten till följd av en frågeförändring 2012. Cannabis har å andra sidan inkluderats då det finns tillgång till en obruten serie och mot bakgrund av att narkotika följs på andra sätt i ANDT-strategin.

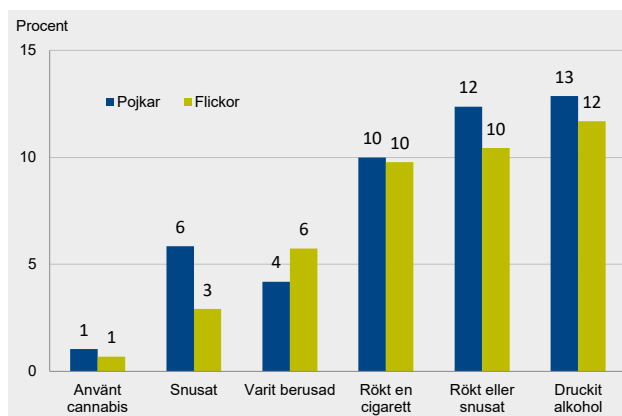
Fokusrapporten inleds med en presentation av resultaten gällande substansdebut före 14 års ålder. Därefter visas hur den genomsnittliga debutåldern utvecklats bland dem som använt olika substanser och slutligen analyseras sambandet mellan debutålder och regelbundet bruk, liksom olika bakgrundsegenskapers betydelse för debutåldern.

Använt olika substanser före 14 års ålder

I figur 1 redovisas andelen pojkar och flickor i nian som 2019 sagt att de använt cannabis, snusat, varit berusade, rökt eller druckit alkohol innan de fyllt 14 år. Det framgår att det är vanligast att ha druckit alkohol eller att ha använt tobak (cigaretter och/eller snus) före 14 års ålder, då i grova drag en tiondel av eleverna uppgett något av detta. Diagrammet indikerar att tobaksanvändningen består mer av användning av cigaretter än snus. Minst vanligt var cannabisdebut före 14 års ålder, vilket uppgavs av ca 1 % av eleverna.

Förutom att ha varit berusade, tenderar pojkar i något större utsträckning än flickor ha använt de olika substanserna före 14 års ålder och i synnerhet gällde detta snus, vilket hänger samman med att snusning överlag är vanligare bland pojkar. Totalt hade runt 18 % av eleverna provat åtminstone någon av dessa substanser innan de fyllt 14 år, och majoriteten av dessa hade åtminstone druckit alkohol.

Figur 1. Andelen elever som före 14 års ålder använt olika substanser, fördelat på kön. Årskurs 9. 2019.

Utvecklingen av andelen som använt olika substanser före 14 års ålder bland elever i årskurs 9 visas i figur 2 (och tabell 1). Figuren visar trender för perioden 1999–2019, utom för snus som efterfrågas först från 2010. Som synes har det under perioden skett kraftiga nedgångar vad gäller att ha druckit alkohol och att ha rökt cigaretter före 14 års ålder. Runt hälften av eleverna uppgav detta 1999 och tjugo år senare var motsvarande andel endast cirka 10 %. Även alkoholberusning och

snusning har minskat medan andelen som använt cannabis före 14 års ålder har varit relativt oförändrad och legat runt någon procent under hela tjugoårsperioden.

Totalt sett hade 63 % av eleverna använt någon av substanserna före 14 års ålder 1999 och tjugo år senare var motsvarande andel, som tidigare nämnts, endast 18 %. Nedgången drivs framförallt av minskningar för alkohol och cigaretter. Det är dock värt att notera att inga ytterligare nedgångar i substansanvändning före 14 års ålder skett efter 2017. Om detta är en tillfällig plattå, som läget runt 2008, eller om situationen kan vändas i en framtida ökning är dock för tidigt att säga.

En viktig orsak till att allt färre debuterat med någon substans före 14 års ålder, framförallt alkohol och cigaretter, är förstås den generella nedgången i substansanvändning, vilken framgår av tabell 1¹. Exempelvis har det i grova drag inträffat en halvering av andelen niondeklassare som använt alkohol, cigaretter samt berusat sig med alkohol. Cannabiserfarenheten har å andra sidan förblivit tämligen oförändrad under perioden.

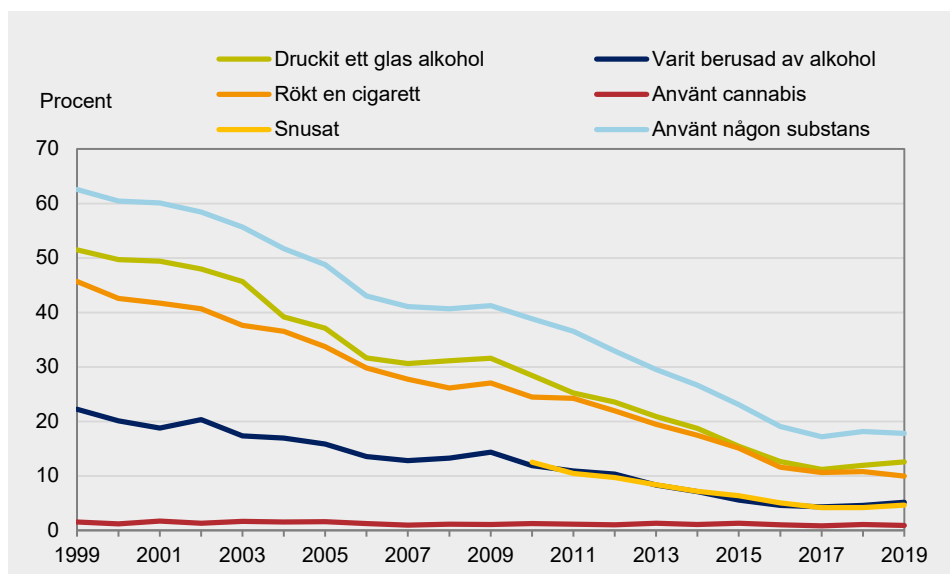
Samtidigt kan det konstateras att nedgången i andelen elever som har använt olika substanser före 14 års ålder i relativa termer varit betydligt större än den som inträffat för livstidsprevalenserna. Exempelvis har andelen som överhuvudtaget rökt ci-

garett sjunkit med 58 % åren 1999–2019 medan andelen som rökt cigaretter före 14 års ålder fallit med 78 %. För att ge en bättre bild av dessa förhållanden redovisas i nästa avsnitt hur debutmedelåldern utvecklats bland användare av de olika substanserna.

Debutålder för olika substanser

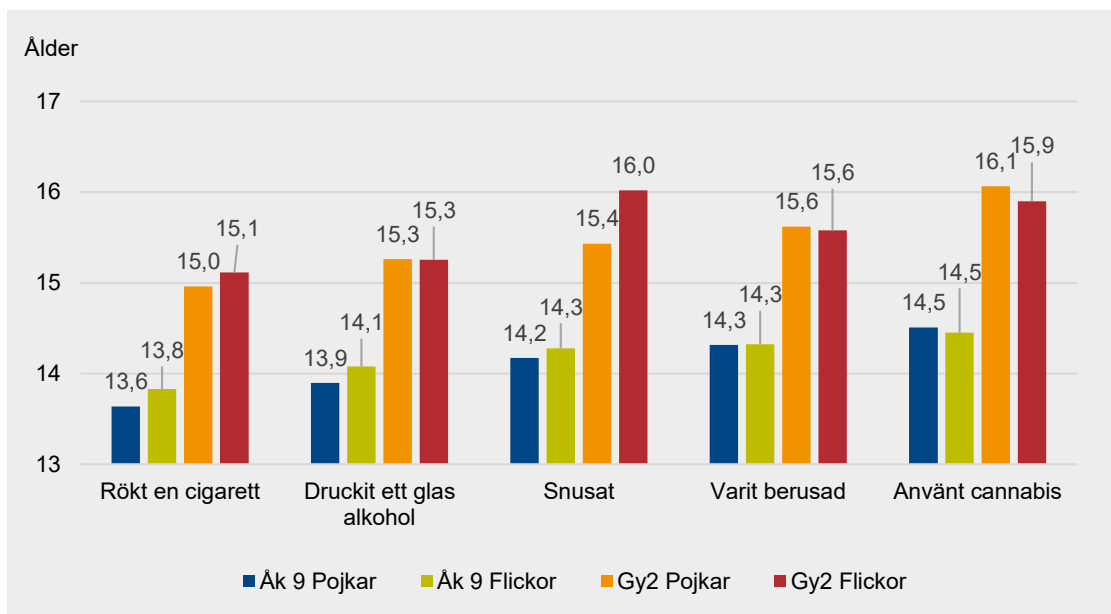
I följande avsnitt presenteras den genomsnittliga debutåldern för respektive substans som eleverna använt. Substanserna redovisas rangordnade efter niornas debutålder i figur 3. Som framgår av figuren (och tabell 1) varierar den genomsnittliga debutåldern för elever i årskurs 9 mellan 13,7 år för att ha rökt cigaretter och 14,5 år för att ha använt cannabis. Snus och alkohol intar ett mellanläge.

Bland de två år äldre eleverna i gymnasiet är rangordningen i debutålder praktiskt taget densamma som i nian men i genomsnitt ca 1,3 år högre för pojkarna och 1,5 år högre för flickorna. Den största könsspecifika ökningen i debutålder mellan årskurserna syns för flickorna vad gäller snusning. Totalt sett var det dock för cannabis som debutåldern ökade som mest mellan årskurserna (med 1,5 år).

Figur 2. Andelen elever som före 14 års ålder använt olika substanser. Årskurs 9. 1999–2019.

¹⁾ I tabellerna 1–2 redovisas substansprevalenser framtagna med debutfrågorna istället för med de ordinarie prevalensfrågorna, vilket kan ge (i sammanhanget betydelselösa) resultatskillnader mot de resultat som normalt redovisas i skolrapporterna.

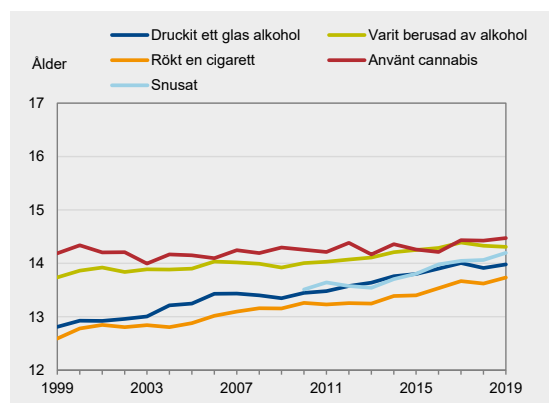

Figur 3. Genomsnittlig debutålder bland elever som använt olika substanser, fördelat på kön och årskurs. 2019.

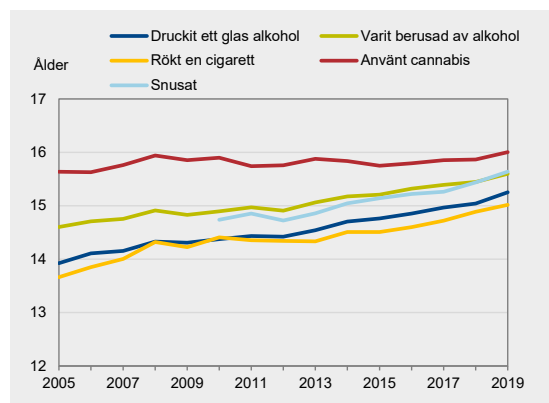
Det kan alltså konstateras att i båda årskurserna är debutåldern lägst för rökning och högst för cannabis, av de redovisade substanserna. Det är också uppenbart att debutåldern ökar för samtliga substanser i gymnasiet. Ökningen av debutåldern mellan årskurserna indikerar att den genomsnittliga debutåldern sannolikt skulle bli ännu högre om till exempel tjugoåringar hade undersökts. Debutmättnad har inte fullt ut uppnåtts bland de 18-åriga eleverna.

I och med att allt färre elever använt olika substanser under 2000-talet är det intressant att följa hur substansdebutåldern utvecklats över tid. Har debutåldern exempelvis sjunkit som en följd av att det eventuellt är elever med lägre risk för mer omfattande substansanvändning som framförallt har upphört med att använda alkohol och tobak i de yngre tonåren?

I figur 4a och 4b redovisas utvecklingen av den genomsnittliga debutåldern för användning av de olika substanserna för elever i årskurs 9 respektive gymnasiets år 2°. I såväl nian som i gymnasiet har debutåldern stigit. Mest har den ökat, i såväl absoluta som relativa tal, för alkohol och cigaretter. I båda årskurserna handlar det om en ökning av debutåldern med över ett år under perioderna som detta har studerats. För cannabis är ökningen förvisso liten men statistiskt signifikant³.

Figur 4a. Genomsnittlig debutålder bland elever som använt olika substanser. Årskurs 9. 1999–2019.

Figur 4b. Genomsnittlig debutålder bland elever som använt olika substanser. Gymnasiets år 2. 2005–2019.

²⁾ Pga. ett tryckfel i 2004 års gymnasieformulär kan debutåldrar redovisas först från 2005 för gymnasieeleverna.

³⁾ När statistiskt signifikanta skillnader påtalas i rapporten är detta på minst 5 %-säkerhetsnivå.

Den inbördes debutordningen för olika substanser är i det närmaste opåverkad över tid och debutåldern är således (i stort sett) konsekvent lägst för cigarettrökning och högst för cannabisanvändning. I och med att debutåldern förändrats minst för cannabis har de övriga substanserna närmast sig över tid.

En särskild fråga gällande cannabis är om denna debut föregåtts av cigarettdebut (se t.ex. Keyes et al 2019). Till att börja med kan det konstateras att bland gymnasieelever som cannabisdebuterat har omkring 95 % också cigarettdebuterat. Närmare 70 % av de som cannabisdebuterat uppgav år 2019 att de cigarettdebuterade minst 1 år före cannabisdebuten. Denna andel låg tidigare över 80 %. Samtidigt kan inte förändringen tas som intäkt för att cannabis numera i högre grad skulle föregå cigaretter eftersom cigarettdebuten fortfarande kan ha skett innan cannabisdebuten, men under samma levnadsår. Eftersom skolundersökningen inte specificerar vilken månad under året debuten skett så är det inte möjligt att analysera detta förhållande närmare. Sammanfattningsvis står det dock ändå klart att den absoluta majoriteten som cannabisdebuterat också hade cigarettdebuterat och att den absoluta majoriteten hade gjort så innan de använde cannabis för första gången.

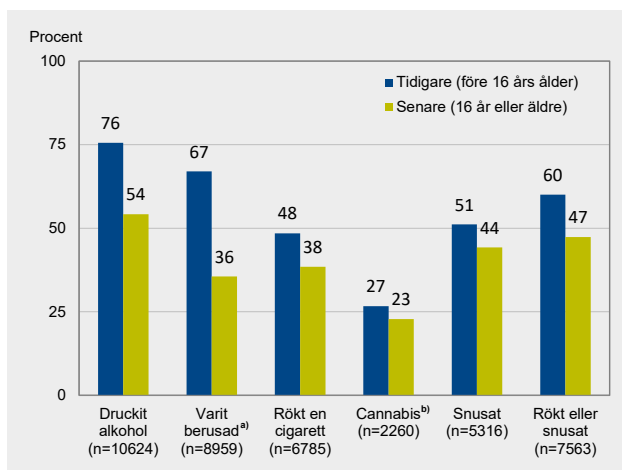
Samband mellan debut och regelbundet bruk

Att andelen som debuterat med olika substanser före 14 års ålder har sjunkit, liksom att den genomsnittliga debutåldern bland användarna stigit, står alltså klart. I detta avsnitt undersöks i vilken grad debutåldern hänger samman med ett aktuellt bruk, och detta görs med elever i gymnasiet år 2. Tidigare studier har visat att debutåldern kan hänga samman med hur konsumtionen utvecklas senare i livet, där individer med lägre debutålder har en större sannolikhet att utveckla mer omfattande konsumtionsvanor och även större sannolikhet att utveckla ett problematiskt bruk (se t.ex. Pitkänen m.fl., 2005; Dawson m.fl., 2008).

I följande avsnitt analyseras därför om det finns en skillnad i regelbunden användning av alkohol, tobak och cannabis bland gymnasieelever som

debuterat tidigare (före 16 års ålder) eller senare (16 år eller äldre). Uppdelningen vid 16 år fylla, istället för 14 som tidigare i rapporten, beror på att det annars blir ett för litet och alltför osäkert underlag för den här typen av bearbetningar. Som regelbundna användare klassificeras de som uppgett att de har använt respektive substans under de senaste 30 dagarna. Sådan information saknas för cannabis varför narkotika totalt har använts istället.

Figur 5 visar att gymnasieelever som debuterat tidigare i större utsträckning är regelbundna konsumenter av alkohol, cigaretter och snus, jämfört med de som debuterat senare. Särskilt stor skillnad var det för berusningsdrinkande där detta beteende var nästan dubbelt så vanligt förekommande bland de med tidigare än senare berusningsdebut (67 jämfört med 36 %). Vad gäller cannabisdebut syns även där en skillnad med en större andel regelbundna narkotikaanvändare bland de med tidigare debut, men denna skillnad var inte statistiskt signifikant.

Figur 5. Användning av olika substanser senaste 30 dagarna beroende på tidigare eller senare substansdebut. Gymnasiet år 2. Procent. 2017–2019.

a) *Berusat sig minst 1 gång i månaden under en 12-månadersperiod.*

b) *Narkotika totalt då 30-dagars mått saknas specifikt för cannabis.*

Bakgrundsegenskaper hos tidiga debutanter

För att få en uppfattning om huruvida gymnasieelever med tidigare debut (före 16 års ålder) skiljer sig från de som debuterar senare (16 år eller äldre) analyseras här sambandet mellan debutålder och tre olika bakgrundsegenskaper. De egenskaper som har analyserats är om eleven bor i storstad eller ej, föräldrarnas utbildningsnivå samt könstillhörighet. Dessa bakgrundsegenskaper har valts eftersom de torde föregå en substansdebut, även om boendesituationen förvisso kan ha förändrats för en del av eleverna under uppväxten. Inga andra egenskaper har inkluderats i analyserna eftersom de övriga är av karaktären att de kan förändras under uppväxten och förändringen kan ha skett efter, eller rent av påverkats av, en substansdebut.

Sambanden har testats med hjälp av logistiska regressionsanalyser och resultaten redovisas i tabell A. Genom analyserna går det att skatta hur stor sannolikheten (oddset) är att elever med olika bakgrundsegenskaper substansdebuterar tidigare istället för senare med snus, cigaretter, alkoholberusning och cannabis, med hänsyn till att de tre testade bakgrundsegenskaperna kan samvariera med varandra.

Utfallsvariablerna i de olika analyserna är att tidigare eller senare ha; berusat sig med alkohol, rökt minst en cigarett, snusat samt använt cannabis. De elever som har uppgett att minst en förälder har en högskoleutbildning räknas till gruppen med högskoleutbildade föräldrar och till storstadsgruppen

räknas Stockholm, Göteborg och Malmö utifrån Sveriges H-regioner⁴. Analysen görs med elever från gymnasiets år 2 med åren 2017–2019 sammanslagna för att erhålla ett tillräckligt stort underlag.

Av tabell A framgår att sannolikheten för att debutera tidigare med berusningsdrickande respektive cigarettrökning var 1,2 gånger så hög bland elever som bor i storstäder jämfört med i övriga Sverige, justerat för föräldrars utbildningsnivå och kön. Vidare var sannolikheten att debutera tidigare med rökning och cannabis högre bland elever utan högutbildade föräldrar, justerat för övriga variabler. Slutligen var sannolikheten att snusdebuten sker tidigare nästan två gånger så hög bland gymnasiepojkar jämfört med gymnasieflickor, justerat för övriga variabler. Övriga skillnader var inte statistiskt signifikanta.

Sammanfattningsvis kan sägas att sambandet mellan tidigare substansdebut och bostadsort, föräldrars utbildningsnivå respektive kön inte visar på något entydigt mönster. I grova drag ökar sannolikheten att debutera tidigare bland elever vars föräldrar inte är högskoleutbildade samt bland elever som bor i storstäder, men detta gällde alltså inte för samtliga substanser.

Tabell A. Skattade effekter av bostadsort, föräldrars utbildning och kön på oddsen att debutera tidigare (före 16 års ålder) med respektive substans. Gymnasiets år 2, 2017–2019. Logistiska regressionsmodeller.

	Berusningsdebut n=7798	Cigarettdebut n=5797	Snusdebut n=4487	Cannabisdebut n=1938
	Oddsquot	Oddsquot	Oddsquot	Oddsquot
Storstad (ref=övriga Sverige)	1,19**	1,21**	0,94	0,99
Högutbildad förälder (ref=ej högutbildade föräldrar)	0,91	0,75**	0,86	0,7**
Kön (ref=flicka)	0,93	1	1,93**	1,13

*p<0,05, **p<0,01

⁴⁾ H-regioner är en gruppering av kommuner utifrån antalet invånare.

Begränsningar och avslutande diskussion

Rapporten har visat att allt färre elever substansdebuterat före 14 års ålder och att den genomsnittliga debutåldern har ökat hos dem som använt olika substanser. Det är en positiv utveckling mot bakgrund av att flera studier visat att tidig substansdebut medför ökad risk för problem senare i livet.

Det kan här nämnas att täckningsgraderna inte är exakt desamma i nian och gymnasiet. I gymnasiet år 2 har en del ungdomar lämnat skolan, samtidigt som det finns en risk att de som hoppar av gymnasiet i högre grad än övriga har erfarenhet av tidig debut av olika substanser. Detta kan i så fall förklara att det i regel är något färre elever i gymnasiet år 2 som uppger att de använt olika substanser före 14 års ålder jämfört med vad samma årskull rapporterade i årskurs 9 två år tidigare. Detta kan i sin tur innebära att den uppmätta genomsnittsdebutåldern bland gymnasieelever är något högre än vad den skulle vara om samtliga ungdomar i den relevanta födelsekohorten ingått i undersökningen. Andra orsaker till diskrepansen mellan årskurserna kan vara glömska (längre tid har gått sedan debuten jämfört med nian) eller en förändrad rapporteringsvilja.

Ovanstående torde dock endast ha en relativt marginell påverkan på de resultat som presenterats här. Skolundersökningarna ger i själva verket en god bild av hur den genomsnittliga debutåldern förändrats över tid bland eleverna, liksom hur andelen som använt olika substanser före 14 års ålder utvecklats, och detta ger i sin tur en relativt god bild om utvecklingen bland tonåringar i stort.

Det kan också påpekas att substansdebut inträffar även efter gymnasiet år 2. Att döma av jämförelser med andra prevalensstudier med unga vuxna tillkommer förvisso kanske inte så många debutanter efter 18-årsåldern vad gäller alkohol respektive cigaretter, men för cannabis förefaller läget vara annorlunda. Enligt Berglund och Andersson (2015) är cannabisdebut efter 18 års ålder betydande då internationella och svenska studier pekar på att omkring hälften av cannabisanvändarna debuterat efter 18 års ålder. I en svensk

ungdomsstudie med 16–24-åringar framkom att livstidsprevalensen för narkotika upphörde att stiga när respondenterna nådde 22 års ålder och bland de som var 22–24 år var den genomsnittliga debutåldern för narkotika 17,5 år (Guttormsson et al, 2004). Skolundersökningarna kan således inte ge fullständigt besked om när debuten för olika substanser inträffar i befolkningen, i synnerhet inte för cannabis (narkotika), men detta har heller inte varit syftet med denna rapport.

Som visats i rapporten har substansdebututvecklingen varit gynnsam de senaste 20 åren. Dock har ingen fortsatt minskning av andelen elever i årskurs 9 med tidig debut syns sedan 2017, och detta gäller för samtliga efterfrågade substanser. Huruvida detta är en tillfällig stabilisering, eller om ett bottenläge har nåtts med eventuella efterföljande ökningsår går inte att säga här, men den kommande utvecklingen blir hursomhelst intressant att följa framöver.

**Allt färre elever
debuterar före
14 års ålder!**

Material och beräkningar

Material

Underlaget i denna fokusrapport utgörs av CAN:s riksrepresentativa gruppenkätundersökningar om skolevers erfarenheter av olika substanser som alkohol, narkotika och tobak. Enkäterna är pappersbaserade och besvaras av eleverna i slumpmässigt utvalda klasser. Även om vissa metodförändringar genomförts under perioden bedöms resultaten i denna rapport ändå vara jämförbara över tid (för detaljer se Zetterqvist, red, 2018). Tilläggas kan att under 2019 besvarade drygt hälften av skolorna enkäten digitalt, men detta bedöms inte ha någon betydelse för de resultat som presenteras här.

Sedan millennieskiftet finns uppgifter om storleken på bortfallet av utvalda men icke medverkande skolor i årskurs 9. Under 00-talet var det i genomsnitt 12 % av klasserna som inte medverkade och efterföljande period låg bortfallet på 17 %. Klassbortfallet är således relativt begränsat och analyser har visat att sammansättningen av detta är slumpmässig (sett till regiontyp, skolstorlek, huvudman, etc) och torde därför ha ringa betydelse för resultaten. Andelen frånvarande elever har i genomsnitt uppgått till ca 14 % sedan 1978 och den vanligaste frånvarorsaken är sjukdom. Eftersom inga större variationer skett i elevfrånvaron bedöms inte detta ha någon betydelse för trenderna över tid. I gymnasiet är klass- och elevbortfallet något högre men inte heller i denna årskurs har några betydande förändringar skett som äventyrar jämförbarheten mellan olika år.

Frågor och beräkningar

Från och med 1999 finns debutfrågor gällande alkoholkonsumtion, alkoholberusning, cigarettrökning, cannabisanvändning och sniffning. År 2010 tillkom snus (liksom tobak totalt). Även perioden 1989–1998 förekom debutfrågor, men endast för alkoholberusning och narkotikaanvändning och dessa resultat har inte medtagits i denna fokusrapport. Debutfrågor för anabola androgena steroider (AAS) har inte förekommit något år.

Åren 1999–2003 mättes debutålder för alkohol genom att efterfråga ett glas öl, vin respektive sprit separat, därefter ställs endast en fråga om ”minst ett glas alkohol”. Dessa förändringar bedöms inte ha haft någon avgörande betydelse vad gäller möjligheten att följa förändringar i substansdebut över tid.

Svarsalternativen för att uppge debutålder har under åren varierat mellan att vara öppna (2007–2011) och fasta (1999–2006 samt 2012–2019). För att få en så god jämförbarhet som möjligt har de öppna svaren kodats om för att motsvara de fasta alternativen. År 2004 användes i gymnasieformuläret av misstag samma högsta svarsalternativ som för elever i årskurs 9 (”16 år eller äldre”) vilket innebär att gymnasieresultaten från detta år inte kan användas för att beräkna medelåldrar.

Livstidsprevalensmått som presenteras i denna fokusrapport konstrueras utifrån debutåldersfrågorna. Detta kan ge marginellt divergerande prevalenser jämfört med de som normalt presenteras, men förbättrar jämförelsemöjligheterna då ingen hänsyn behöver tas till att prevalensfrågornas konstruktion ändrats under tidsperioden (t.ex. 2012) eller att internbortfallet är högre för debutfrågorna jämfört med de ordinarie prevalensfrågorna. Därmed erhålls ett mera konsekvent beräkningsunderlag för att redovisa debutålderns utveckling. De kompletta tabellerna med all information från debutåldersfrågorna är publicerade i Zetterqvist, (red) 2018.

Referenser

Berglund M & Andersson C (2015). *Uppdatering av cannabissituationen i Sverige och internationellt : debut av cannabis efter 18 års ålder : en studie baserad på undersökningen Narkotikabruket i Sverige. Slutrapport Trestad2*. Del B, Rapport Trestad2 ; 2015:6. Stockholm: Stockholms stad.

Dawson DA, Goldstein RB, Chou SP, Ruan WJ & Grant BF (2008). *Age at first drink and the first incidence of adult-onset DSM-IV alcohol use disorders*. *Alcohol Clin Exp Res* 32:2149–2160.

Gruber SA, Sagar KA, Dahlgren MK, Racine M & Lukas SE (2012). *Age of onset of marijuana use and executive function*. *Psychol Addict Behav*. 26(3):496.

Guttormsson U et al (2004). *Ungdomars drogvanor 1994–2003 – Intervjuer med 16–24-åringar*. Rapport 75. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Keyes K, Rutherford C & Miech R (2019). *Historical trends in the grade of onset and sequence of cigarette, alcohol, and marijuana use among adolescents from 1976–2016: Implications for “Gateway” patterns in adolescence*. *Drug and alcohol dependence*, volume 194, p. 51 – 58.

Livingston M (2019). *Changes in the age of initiation of substance use in Australia*. Manus 2019.

McCambridge J, McAlaney J & Rowe R (2011). *Adult consequences of late adolescent alcohol consumption: a systematic review of cohort studies*. *PLoS Med*, 8(2): p. e1000413.

Monti PM m.fl. (2005). *Adolescence: booze, brains, and behaviour*. *Alcohol Clin Exp Res*, 29(2): p. 207–20.

Pitkanen T Lyyra A-L & Pulkkinen L (2005). *Age of onset of drinking and the use of alcohol in adulthood: a follow-up study from age 8-42 for females and males*. *Addiction*. 2005;100(5):652.

Silveri, M (2012). *Adolescent Brain Development and Underage Drinking in the United States: Identifying Risks of Alcohol Use in College Populations*. *Harv Rev Psychiatry*. 2012 Jul-Aug; 20(4): 189–200.

Zetterqvist M (red.) (2018). *Skolelevers drogvanor 2018*. Rapport 178. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.

Tabell 1. Substansdebut bland elever i årskurs 9, 1999–2019.

	Druckit ett glas alkohol ^{a)}			Varit berusad av alkohol			Rökt en cigarett ^{b)}			Snusat ^{c)}			Tobak (cigaretter eller snus)			Använt marijuana eller hasch		
	Någon gång ^{d)} (%)	Före 14 års ålder (%)	Debut-ålder	Någon gång ^{d)} (%)	Före 14 års ålder (%)	Debut-ålder	Någon gång ^{d)} (%)	Före 14 års ålder (%)	Debut-ålder	Någon gång ^{d)} (%)	Före 14 års ålder (%)	Debut-ålder	Någon gång ^{d)} (%)	Före 14 års ålder (%)	Debut-ålder	Någon gång ^{d)} (%)	Före 14 års ålder (%)	Debut-ålder
1999	79	51	12,8	60	22	13,7	64	46	12,6	8	2	14,2	
2000	81	50	12,9	65	20	13,9	64	43	12,8	7	1	14,3	
2001	80	49	12,9	63	19	13,9	64	42	12,8	8	2	14,2	
2002	78	48	13,0	60	20	13,8	61	41	12,8	8	1	14,2	
2003	76	46	13,0	57	17	13,9	56	38	12,8	7	2	14,0	
2004	72	39	13,2	54	17	13,9	55	37	12,8	7	2	14,2	
2005	71	37	13,2	52	16	13,9	54	34	12,9	7	2	14,1	
2006	69	32	13,4	52	14	14,0	51	30	13,0	6	1	14,1	
2007	65	31	13,4	49	13	14,0	50	28	13,1	5	1	14,2	
2008	65	31	13,4	49	13	14,0	50	26	13,2	6	1	14,2	
2009	63	32	13,3	48	14	13,9	50	27	13,2	7	1	14,3	
2010	62	28	13,4	46	12	14,0	48	24	13,3	31	13	13,5	52	28	13,1	8	1	14,3
2011	58	25	13,5	42	11	14,0	46	24	13,2	28	10	13,6	50	27	13,2	7	1	14,2
2012	57	24	13,6	40	10	14,1	41	22	13,3	23	10	13,6	44	23	13,2	7	1	14,4
2013	53	21	13,6	35	8	14,1	37	19	13,2	21	8	13,5	39	21	13,2	7	1	14,2
2014	51	19	13,8	35	7	14,2	36	17	13,4	20	7	13,7	38	19	13,3	8	1	14,4
2015	47	15	13,8	31	6	14,3	32	15	13,4	20	6	13,8	35	16	13,4	7	1	14,3
2016	44	13	13,9	28	5	14,3	27	12	13,5	18	5	14,0	32	13	13,6	6	1	14,2
2017	43	11	14,0	28	4	14,4	28	11	13,7	18	4	14,0	31	12	13,7	6	1	14,4
2018	42	12	13,9	28	5	14,3	28	11	13,6	18	4	14,1	31	12	13,6	7	1	14,4
2019	45	13	14,0	30	5	14,3	27	10	13,7	21	5	14,2	34	12	13,8	7	1	14,5

a) 1999-2003 efterfrågades (minst) ett glas öl, vin respektive sprit i separata frågor, därefter minst ett glas alkohol. Frågeändringen kan ha påverkat resultaten.

b) År 2012 ändrades "Rökte din första cigarett" till "Rökte en cigarett". Frågeändringen kan ha påverkat resultaten.

c) År 2012 ändrades "Snusade första gången" till "Snusade". Frågeändringen kan ha påverkat resultaten.

d) Livstidsprevalensen är beräknad utifrån debutfrågorna och inte utifrån de ordinarie prevalensfrågorna. Detta ger dock endast marginella skillnader i prevalensnivåer.

Tabell 2. Substansdebut bland elever i gymnasiets år 2. 2004–2019.

	Druckit ett glas alkohol			Varit berusad av alkohol			Rökt en cigarett ^{a)}			Snusat ^{b)}			Tobak (cigaretter eller snus)			Använt marijuana eller hasch		
	Någon gång ^{c)} (%)	Före 14 års ålder (%)	Debut-ålder	Någon gång ^{c)} (%)	Före 14 års ålder (%)	Debut-ålder	Någon gång ^{c)} (%)	Före 14 års ålder (%)	Debut-ålder	Någon gång ^{c)} (%)	Före 14 års ålder (%)	Debut-ålder	Någon gång ^{c)} (%)	Före 14 års ålder (%)	Debut-ålder	Någon gång ^{c)} (%)	Före 14 års ålder (%)	Debut-ålder
2004 ^{d)}	88	35	..	80	18	..	67	32
2005	90	35	13,9	82	18	14,6	68	32	13,7	15,6
2006	90	32	14,1	81	17	14,7	68	30	13,9	15,6
2007	87	28	14,2	79	15	14,8	67	26	14,0	15,8
2008	86	25	14,3	77	12	14,9	64	20	14,3	15,9
2009	85	25	14,3	78	13	14,8	65	22	14,2	15,9
2010	84	23	14,4	76	11	14,9	66	19	14,4	47	11	14,7	69	23	14,2	17	1	15,9
2011	83	22	14,4	75	11	15,0	62	19	14,4	44	9	14,9	66	22	14,2	16	1	15,7
2012	83	24	14,4	73	12	14,9	62	20	14,3	40	9	14,7	64	22	14,3	18	1	15,8
2013	80	22	14,5	69	10	15,1	58	18	14,3	38	8	14,9	61	20	14,3	18	1	15,9
2014	81	19	14,7	70	10	15,2	57	17	14,5	39	7	15,0	60	18	14,5	18	1	15,8
2015	76	16	14,8	65	8	15,2	52	15	14,5	36	6	15,1	56	16	14,5	16	1	15,7
2016	76	14	14,9	65	7	15,3	51	14	14,6	36	5	15,2	54	15	14,6	18	1	15,8
2017	76	14	15,0	64	6	15,4	49	12	14,7	36	6	15,3	53	13	14,7	17	1	15,9
2018	74	13	15,0	63	6	15,4	48	11	14,9	37	4	15,4	54	12	14,9	16	1	15,9
2019	72	9	15,3	59	4	15,6	45	9	15,0	38	4	15,6	51	10	15,1	17	1	16,0

a) År 2012 ändrades "Rökte din första cigarett" till "Rökte en cigarett". Frågeändringen kan ha påverkat resultaten.

b) År 2012 ändrades "Snusade första gången" till "Snusade". Frågeändringen kan ha påverkat resultaten.

c) Livstidsprevalensen är beräknad utifrån debutfrågorna och inte utifrån de ordinarie prevalensfrågorna. Detta ger dock endast marginella skillnader i prevalensnivåer.

d) Pga ett fel i frågeformuläret kan inte den genomsnittliga debutåldern beräknas för gymnasieeleverna år 2004.

C.A.N

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN, är ett nationellt kompetenscentrum som arbetar för minskade skador av alkohol och andra droger i samhället. Det gör vi genom att följa konsumtions- och skadeutvecklingen och genom kunskapshöjande insatser. Våra återkommande nationella undersökningar är Skolelevers drogvanor och Monitormätningarna. Vi genomför även lokala och regionala undersökningar på uppdrag av kommuner och län. CAN är en ideell förening med medlemsorganisationer och med ombud i alla län. Läs mer om oss på www.can.se.